

XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLAR MOLIYAVIY HISOBOTI, ULARNI AHAMIYATI VA ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI.

*Shermuxammedov Muhammadamin Mirzaodil o'g'li,
Andijon Mashimasozli instituti Iqtisodiyot fakulteti
Buxgalteriya hisobi va audit Yo'nalishi 4-bosqich talabasi.*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining oldiga qo'ygan maqsadlariga erishishi uchun eng avvalo: o'zining o'tgan hisobot davridagi moliyaviy xo'jalik faoliyatini aks ettirishi, tahlil qilishi va baholashi; tashqi (investorlar, davlat muassasalari va yuqori tashkilotlar) va ichki iste'molchilar uchun o'zining moliyaviy xo'jalik faoliyatini umumlashtiruvchi ma'lumotlarni bir tizimga keltirgan holda yig'ib taqdim qilishlari lozim. Ushbu talablardan kelib chiqqan holda mulkiy va tashkiliy shakllaridan qat'iy nazar har bir xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining o'tgan davrdagi moliyaviy xo'jalik faoliyatini yoritishi va unga baho berishi, ya'ni hisobot tuzishi shart. Chunki hisobotda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ma'lum davrdagi shart-sharoiti va faoliyatining natijasini yoritadigan ko'rsatkichlarning tizimi aks ettiriladi

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga binoan mamlaka timizda xo'jalik yuritishning quyidagi turdagi tashkiliy-huquqiy

shakllari mavjud

- davlat korxonalari;
- xususiy korxonalar;
- aksiyadorlik jamiyatlari;
- mas'uliyati cheklangan va qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar;
- xo'jalik shirkatlari va shu kabilar.

Bundan tashqari, kichik biznes subyektlari, kasanachilik asosida faoliyat yurituvchilar, yakka tadbirkorlar ham bugungi kunda iqtisodiyotimizning hal qiluvchi bo'g'inlariga aylanib bormoqda. Yuqorida sanab o'tilgan tashkiliy huquqiy shakllardagi korxonalar haqidagi umumiy qoidalar, ularning vakolatlari, mulkiy munosabatlari, ustav kapitalining shakllanishi, moliya-xo'jalik faoliyati, bu faoliyat ustidan nazoratni tashkil qilish va shu kabi boshqa masalalar «Korxonalar to'g'risida»gi, «Aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risida»gi, «Xo'jalik jamiyatlari va shirkatlari to'g'risida»gi, «Mulchilik to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilab berilgan.

Moliyaviy hisobot korxonalarda shakllanadigan hisobot uning faoliyatining turli tomonlarini ko'rsatadi, shuningdek, o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sir qiluvchi xo'jalik hisobining turlariga asoslanadi. Hozirgi vaqtda korxonalar, tashkilotlar va boshqa ko'plab birlashmalarning faoliyati va faoliyati jarayonida juda katta hajmdagi turli xil ma'lumotlar shakllanmoqda. Tashkilotning o'zini boshqarish uchun ishlatiladigan ichki ma'lumotlar haqida ham, tashqi hisobot ma'lumotlari haqida ham gapirish mumkin, ularning kichik turlari soliq, statistik va boshqalar bo'lib, eng muhim o'rin buxgalteriya hisobotlariga beriladi. Iqtisodiy axborot tizimida moliyaviy hisobot muhim funksional rolni bajaradi. U barcha turdagi buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini birlashtirishga yordam beradi va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan ma'lumotlarni qabul qilish uchun qulay bo'lgan jadvallar shaklida taqdim etiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, aynan ko'pchilik tashkilotlarning bozor iqtisodiyotiga kirishi ma'lum bir sanadagi tashkilot va korxonalar

faoliyati va ularning mulkiy holati to'g'risida to'liq moliyaviy ma'lumotlarni taqdim etish muammosini keltirib chiqardi.

Moliyaviy hisobot – xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan mahsulot (ish va xizmat) lar sotish natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar majmui bo'lib, u xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy -xo'jalik faoliyatining holatini ma'lum bir davr (chorak, yillik) ga qiymat ko'rinishida aks etishidir. Yuqorida aytib o'tilganidek moliyaviy hisobot korxonalarda shakllanadigan axborot tizimining eng muhim qismidir.. Hisobot axborotlari sotilgan mahsulot (ish va xizmat) lar, ishlab chiqarish xarajatlari, xo'jalik mablag'lari va ularning tashkil topish manbalari, ishlarning moliyaviy natijalari, soliqqa tortish hamda dividendlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Hisobot ma'lumotlari bo'yicha korxonalar rahbari mulkdorlar, ta'sischi, boshqaruv va nazorat tizimi, yuqori tashkilotlar oldida hisobot beradilar. Birinchi navbatda shuni aytish joizki, korxonalar majburiy tartibda quyidagi foydalanuvchilarga chorak va yillik hisobotini topshiradi: ta'sis hujjatlariga binoan mulkdorlarga;

davlat soliq inspeksiyasiga;

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga binoan korxonalar faoliyatining ayrim tomonlarini tekshirish va tegishli hisobotni olish vazifalari yuklatilgan boshqa davlat organlariga.

Amaldagi qonunga binoan: barcha korxonalar va muassasalar uchun 1- yanvardan 31-dekabrigacha bo'lgan davr hisobot yili hisoblanadi; Yangi tashkil etilgan korxonalar va muassasalar uchun birinchi hisobot yili bo'lib, ular yuridik huquqqa ega bo'lgan sanadan shu yilning 31-dekabrigacha bo'lgan davr hisoblanadi. 1- oktabrdan keyin tashkil etilgan korxonalar uchun ularning yuridik huquqqa ega bo'lgan sanadan keyingi yilning 31- dekabrigacha bo'lgan davrni birinchi hisobot yili deb hisoblashga ruxsat beriladi;

korxonalar choraklik va yillik buxgalteriya hisobotlarini O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligi tomonidan belgilangan muddatlarda topshiradilar.

Moliyaviy hisobot hal qilish uchun mo'ljallangan vazifalarni ko'rib chiqamiz;

- mavjud va potentsial investorlar va kreditorlarga kutilayotgan daromadlar bilan bog'liq qarorlar qabul qilishda yordam beradigan ma'lumotlarni taqdim etish;

— mavjud va potentsial investorlar va kreditorlar uchun tushunarli bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etish;

- korxonaning iqtisodiy resurslari, uning majburiyatlari, mablag'lar va manbalar tarkibi, shuningdek ularning o'zgarishi haqida ma'lumot berish.

Shuningdek, moliyaviy hisobotga xos bo'lgan funktsiyalarni ham ko'rib chiqish kerak:

- moliyaviy hisobotda ma'lum vaqt (chorak yoki yil) uchun daromadlar, xarajatlar, soliqlar va foydalar to'g'risidagi ma'lumotlar mavjud;

- moliyaviy hisobotlar ma'lum bir vaqtda tashkilotning mablag'lari va majburiyatlari haqida tasavvur beradi;

- moliyaviy hisobotda taqsimlanmagan foyda, mablag'larni shakllantirish va ulardan foydalanish manbalari to'g'risidagi ma'lumotlar mavjud.

Tashkilotlar, korxonalar buxgalteriya hisobi doirasida shakllangan va moliyaviy hisobotlarda taqdim etilgan ma'lumotlardan foydalanib, kelgusida moliyaviy rivojlanish strategiyasi va taktikasini ishlab chiqishlari mumkin, ya'ni ular tadbirkorlikning mumkin bo'lgan havf- xatarlarini baholashlari, biznesni yaxshilashga yordam beradigan vositalarni topishlari mumkin. ishlab chiqarish va moliyaviy investitsiyalarning samaradorligi va tashkilotlar uchun investitsiya qilish uchun eng jozibador sohalarni, moliyaviy barqaror hamkorlarni tanlash imkonini beradi.

Moliyaviy hisobotning qiymati unga qo'llaniladigan ba'zi talablar bilan belgilanadi. Buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlari quyidagi talablarga javob berishi kerak: ishonchlilik, yaxlitlik, o'z vaqtidalik, soddalik, tekshiriluvchanlik, taqqoslanuvchanlik, iqtisodiy samaradorlik, qat'iy

belgilangan rasmiylashtirish va oshkoralik tartiblariga rioya qilish. Buxgalteriya (moliyaviy) hisobotining qiymati buxgalteriya ma'lumotlaridan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan bir qator muhim vazifalarni hal qilishga hissa qo'shish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, moliyaviy hisobot moliyaviy tahlil uchun ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi, ya'ni moliyaviy hisobotlar asosida korxonalar mulkining holati va uning manbalari baholanadi va tashkilotning to'lov qobiliyati, uning rentabelligi, moliyaviy barqarorligi aniqlanadi va uning rivojlanish tendentsiyalari aniqlanadi.

Moliyaviy hisobot tashqi foydalanuvchilarga tashkilotning moliyaviy holatini baholash imkoniyatini beradigan asosiy aloqa vositasi bo'lib hisoblanadi. Tashqi foydalanuvchilar - korxonalaridan tashqarida ishlaydigan foydalanuvchilar; ya'ni mol yetkazib beruvchilar, shuningdek hamkorlar.

Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash buxgalteriya ma'lumotlarini filtrlashni, shuningdek, uni tizimlashtirishni ta'minlaydi. Hisobot berishda tashkilot ishining natijalarini tavsiflash uchun mo'ljallangan ko'rsatkichlar tanlanadi va ushbu darajadagi foydalanuvchilarga tegishli bo'lmagan ma'lumotlar yo'q qilinadi. Natijada, hisobot ko'rsatkichlari ularni tushunish va ishlatishni osonlashtiradigan tizimlashtirilgan shaklga ega bo'ladi. Tashkilotlar va korxonalar moliyaviy hisobotlar ma'lumotlaridan foydalangan holda rejalarning bajarilishini baholashlari va tashkilotning moliyaviy-xo'jalik faoliyatining haqiqiy holatidagi rejalashtirilganidan tafovutlarni aniqlashlari mumkin. Agar pasayishlar aniqlansa, ushbu pasayishlarga ko'ra rejalashtirish sifati, yakuniy ko'rsatkichlarni yaxshilash uchun mumkin bo'lgan zaxiralarni baholash mumkin. Ya'ni, moliyaviy hisobot ma'lumotlari keyingi rejalashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi " Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni 13.04.2016 yildagi O'RQ-404-son
2. Buxgalteriya hisobi: Darslik / A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov; - T.: "Iqtisod-Moliya", 2019.
3. "Moliyaviy hisob" I. K. Ochilov, J.E. Qurbonboyev. O'quv qo'llanma. -T.: "IQTISOD – MOLIYA", 2007-y.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
5. A.A.Abdullayev, M.B.Yusupova "Buxgalteriya hisobi" darslik 2019-yil.
6. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Milliy qonunchilik tizimining veb-sayti.
7. www.wikipedia.org - global internet tarmog'i ensiklopediyasi.
8. <https://www.ifrs.org> – global IFRS tarmog'i.
9. <https://www.icaew.com>